П’ятдесят років творчої діяльності Максима Тадейовича Рильського [1] — це достатнє випробування часом, що його блискуче витримав поет, якого вже тепер ми з цілковитою підставою можемо назвати класиком радянської — не тільки української, а й всесоюзної — літератури.

Класиками ми звемо видатних письменників минулого. Але за сорок з лишком років наша радянська література достатньою мірою уже сформувалась і виросла для того, щоб заявити про своїх класиків, тобто письменників зразкових, письменників, які, досконало володіючи технікою свого мистецтва, висловлювали і висловлюють цим мистецтвом почуття й думки широких народних мас в їх русі до висот комунізму. Цих наших класиків уже не можна замовчувати; це розуміють не тільки наші зарубіжні друзі, а й ті, хто схильний будь-що, заплющивши очі, заперечувати факт існування радянської культури.

Максим Рильський — поет, учений, громадський діяч — один із невід'ємних елементів цієї культури. Радість творчої праці, глибокий патріотизм, що поєднує палку любов до Батьківщини з живим відчуттям дружби народів, інтернаціональної єдності трудящих усього світу, ясне світосприймання, вільне від темних пережитків психології, що виникла в умовах експлуатації людини людиною, — усі ці риси нових людей, вихованих Великою Жовтневою соціалістичною революцією, цілком притаманні поетові М. Рильському.

Довгий час літературно-критичні роботи про М. Рильського починалися заштампованими словами на зразок таких: "Відомо, що М. Рильський не зразу, не без труднощів досягнув такого високого і почесного місця одного з провідних поетів Радянської України, яке він тепер по праву займає", або: "Звичайно, М. Рильський таким, як зараз, був не завжди". Безперечна істинність цих висловлювань тепер просто-таки зворушує. Цікаво було б знати: а хто взагалі, проживши понад півсторіччя, лишився таким, яким "був завжди"? І чи багато хто з українських радянських письменників старшого покоління зразу, з

перших років революції, і без труднощів зайняв провідне місце в літературі? Шлях до висот ніколи не буває простим і легким. Для тих, хто народився і почав творити ще до найвеличнішого в історії людства перевороту, обов'язково потрібно було перегоріти, переплавитися, переродитися — не "пристосуватися", а саме, скинувши з своєї психіки "ветхого Адама", почати інакше, по-новому сприймати життя і відбивати його у своїй, свідомості. Можливо, для одних це було простіше, для інших — складніше. Але рух уперед завжди буває суперечливим. Бувають випадки самовідданої любові з першого погляду, але чи не найстійкішою і найміцнішою є та любов, що поступово, але глибоко вростає в серце. Критикам наших днів навряд чи варто багато говорити про те. Про що з нещадною щирістю сказав сам поет:

Життєву путь свою

Нерівно і хитаючись верстав я.

Це самобичування властиве багатьом видатним поетам. Згадаймо жорстокі до самого себе слова Пушкіна:

И с отвращением читая жизнь мою,

Я трепещу, и проклинаю,

И горько жалуюсь, и. горько слезы лью...

М. Рильський ще в 1929 році у поезії "Пам'ятник" — своєрідній антитезі прославлених пушкінських рядків ("Я памятник себе воздвиг нерукотворный") — закінчував сумну самооцінку справедливим твердженням:

Зате в житті ні разу

Неправді не служиві

Щирість — це одна з найхарактерніших рис його поезії і всієї його діяльності взагалі. Він міг помилятися: помилятися, як відомо, властиво людині, але він ніколи не служив тому, що вважав неправдою. Так само, як один з його великих учителів, Іван Франко, він — "semper tiro" ("завжди учень"), і ніхто не наважиться не повірити його автобіографічному визнанню:

"Розумна й строга школа життя і голоси великих учителів — народу. Партії, Леніна — зробили з мене те, ким я є нині: літератора, який вважає себе передусім слугою народу, людину, яка в дні великої, священної боротьби з гітлерівськими звірами вступила до лав Комуністичної партії, твердо пообіцявши звання комуніста своєю роботою виправдати...".

Максим Тадейович Рильський народився 19 березня 1895 року в Києві, в дрібнопоміщицькій родині. Його батько, відомий український етнограф, громадський діяч і публіцист, належав до ліберально-народницької інтелігенції. Мати — селянка села Романівки, колишньої Київської губернії Перші дитячі враження поета пов'язані з Романівкою, з її природою і людьми, а життя в заможній сім ї до певної міри сприяло ідилічному сприйманню навколишнього оточення. Однак усі ці ідилії, як пізніше визнавав поет, не закривали від нього того, чим було тодішнє село, а тяжкі злидні знайомих селян викликали далеко не ідилічні думки і почуття, яким розвинутися дано було згодом.

Про своє дитинство та юність, про пору навчання в гімназії та університеті, про зовнішні умови життя в перше десятиріччя Жовтня поет сам досить докладно розповів у своїй ліриці, в поемі "Мандрівка в молодість", надрукованій у 1944 році і згодом докорінно переробленій, в прозовому етюді "Із спогадів", і нам тут немає потреби переказувати своїми словами все, ним повідане, наводити біо-бібліографічні дані, багато разів повторювані в кожній статті про М. Рильського. Звернімося просто до його творчої біографії, яка починається ще на порозі юності збіркою 1910 року "На білих островах" і поки що доходить до книжок віршів, виданих у 1957 — 1959 роках. За підрахунком одного з критиків

М. Рильського, у цілому це складає більше 25 збірок оригінальних поезій і понад 250 тисяч рядків поетичних перекладів, а до того слід додати ще численні статті і дослідження з історії літератури, народної творчості, театру, багато публіцистичних виступів.

Початкове формування таланту М. Рильського припадає на роки 1907 — 1917.

На Україні в 1913 році не стало М. Коцюбинського і Лесі Українки. Останні роки доживав титан українського слова і діла Іван Франко, зломлений тяжкою недугою в 1916 році. В літературі дедалі відчутнішим стає засилля буржуазних націоналістів, які прибрали до своїх рук періодичну пресу — від "Літературно-наукового вістника", редагованого М. Грушевським, до "Української хати" — органу українських "модерністів". Недавній "трибун" революції 1905 року Олесь був охоплений занепадницькими настроями. Колишній "революціонер" Винниченко, ставши улюбленцем буржуазної інтелігенції, у романах і драмах проповідував "чесність з собою", тобто цілковите право на всяку підлоту в ім'я вимог "сильної" індивідуальності, що усвідомлює лише свободу, незалежність від будь-яких суспільних норм. Критика журналу "Українська хата" одверто жадала розриву з демократичними традиціями української літератури XIX століття і відмови від її заповітів "служіння народові" — несвідомому і нездатному творити історію "натовпові". Зрікаючися революції, впадаючи то в містику, то в безвихідний песимізм, то в еротику на межі з порнографією, то в так зване "чисте мистецтво", то в зоологічний націоналізм, реакційна література потрапляла в глухий кут, правила сама над собою панахиду, і понурий хор літераторів намагався заглушити голоси [..:] представників демократичного табору — таких, як В. Стефаник, Ольга Кобилянська, С. Васильченко, А. Тесленко, а з молодших — А. Шабленко. Треба сказати, що передові ідеї, не заглушені і в ці тяжкі часи, найменший вираз знаходили собі у ліричній поезії.

Рильський згодом не передруковував першої своєї книги цілком, хоч і не знищив її, як Гоголь свою першу поетичну спробу (поему "Ганц

Кюхельгартен"). А проте ми тепер заводимо й цю Гоголеву поему, так само як "Мечты и звуки" Некрасова, до збірок творів цих великих російських письменників. І про молодечі поезії Рильського варт згадати не тільки заради "бібліографічної повноти".

Книга "На білих островах" цікава, по-перше, як контраст більшій частині дальших книг поета. Для Рильського доби творчої зрілості характерна викінченість форми, конкретність словника, пластичність образів. Ранні поезії, навпаки, частіше схожі на незавершену імпровізацію. Це лірика "настроїв". Ліричний герой книги — мрійник, повсякчасно сумний, мучений, насамперед, коханням (звичайно, неподіленим), як Гейне у "Книзі пісень". Його лякає життя, страхає ніч, розчавлюють "грізні стіни", відокремлюючи його від людства. Його мучать жахливі сновиддя, — якісь примари несуть у чорних трунах його дочасно загиблі надії. Живих людей він бачить здалека; це — "безсилії раби": вони щось ненавидять, щось кохають, і гинуть, мов зірвані квітки. Поміж них коли-не-коли промайне образ когось сильного, хто кликав народ до боротьби. Самому поетові інколи хочеться вдарити в звучні струни, розбудити сплячих і кликати їх — але куди? "У даль", поки що для самого поета невиразну.

На "білих островах" поет знаходить те заспокоєння, якого не почуває на землі. "Білі острови" — це хмари на синьому морі неба. Але й на них не лишає поета болісне самоспоглядання і самоаналіз. Іноді автор сам дивується:

"За що я мушу сумувать? Я молодий, я жить бажаю..." І тоді ми розуміємо, що, читаючи такі рядки п'ятнадцятилітнього поета, як:

Годі! Скінчилася пісня моя,

Годі! Розстроїлись струни,

Привиди бачу кругом себе я,

Бачу — несуть якісь труни, —

можемо не турбуватися про дальшу долю поета. Це не занепад, а запізнілий "романтизм" — той самий, що про нього писав в "Євгенії Онєгіні" Пушкін, малюючи образ Ленського. Ленський також у своїх елегіях

Співав, що в'яне серця цвіт,

Не мавши й вісімнадцять літ

(Переклад М. Рильського).

А крім того, декілька поезій у книжечці давали підставу думати, що автор — здібний поет з перспективами розвитку і що мотиви скорботи і розчарування в нього — неорганічні, навіяні літературним оточенням, вирватися з якого поки що не щастить юнакові, хоч поряд із цими впливами він починає літературне життя під враженням від діяльності таких діячів української демократичної культури, як Леся Українка і М. Коцюбинський, як композитори М. Лисенко і Я. Степовий, артисти М. Заньковецька і П. Саксаганський. їх приклад, їхні художні принципи, не кажучи вже про вплив Шевченка, Міцкевича, Пушкіна і народної творчості, допомогли поетові, хоч і не одразу, побороти впливи занепадницької літератури, якою ще скута була його творча індивідуальність.

У деяких віршах уже починають бриніти мотиви почуття любові поета до трударів, які "хліба не мають" і "волі на мент лиш єдиний бажають". У "Пісні", присвяченій М. Лисенкові, поет звертається до жайворонка-співця із закликом:

Подивись: женці схилились,

Потомились,

І від праці од тяжкої

Потом вкрились...

Найчуйніші з старших і молодих читачів помітили це тоді ж. Є згадка, що Леся Українка, ознайомившися з збіркою "На білих островах", сказала: "От хто повинен був би написати "Ізольду Білоруку" (одну з поем самої Лесі Українки). Юний тоді чернігівський семінарист, а нині також один із найвидатніших поетів Радянської України, Павло Тичина в поезії 1940 року згадував, як йому відчувся у тоненькій книжці молодого побратима протест проти нудної і сірої дійсності, як, зачитавшись його віршами під час лекції з богослов'я, він піднісся духом й пройнявся ясними, хоч і невиразними сподіваннями на майбутнє.

"Дитинство показує, яка буде людина, так само, як ранок показує, який буде день", — говорив автор "Загубленого раю" Мільтон. Але це вірно тільки почасти. Нерідко похмурий сльотавий ранок стає початком пекучого сонячного дня. Так само сталося й з Рильським: його дальший творчий шлях привів до світосприймання, зовсім протилежного тому, яке панувало (не цілком) на зорі його творчості.

Між першою і другою книжками минуло вісім років. Поет встиг закінчити середню школу і, вступивши до університету, змінити медичний факультет на історико-філологічний. Протягом 1919 — 1929 років він учителював, спочатку по селах, потім у залізничній школі в Києві і викладав українську мову на робітфаці Київського університету. За цей час вийшли його збірки "Під осінніми зорями" (1918), "Синя далечінь" (1922), "Крізь бурю й сніг" (1925), "Тринадцята весна" (1925), "Де сходяться дороги" (1929) та "Гомін і відгомін" (1929).

Усе це — кроки на шляху зближення з життям, того зближення, для якого доводилося перебороти владу літературних вражень, владу "книги", що її Анатоль Франс називав "опіумом Заходу". І, звичайна річ, не тільки самого Заходу. Серед радянських українських поетів

Рильський і тепер відзначається літературною ерудицією. Ерудиція — велика справа; але, як і все інше, — вона діалектична: вона може животворити, та може й заковувати натхнення, бо єдиним справжнім джерелом його є стикання з живим життям. Але в збірці "Під осінніми зорями", як і у надрукованій того ж, 1918 року "ідилії" "На узліссі", написаній класичними октавами, поет все ще живе наче поза часом та епохою. Ліричний герой Рильського (гадаємо, що його не слід, проте, ототожнювати з самим М. Т. Рильським) відгородився від сучасності й життя книжковими полицями і, йдучи на "безлюдні узлісся", намагається жити, милуючись чистим мистецтвом, красою природи, романтикою минулого. Але твори великих письменників минулого поки що становлять для нього не так засіб пізнання життя і зброю в боротьбі за передові ідеали, як предмет пасивної естетичної насолоди. Для нього однакову цінність мають усі майстри слова, хоч би які ідеали вони проповідували, хоч би з якими класами вони себе не пов'язували:

Софокл і Гамсун, Едгар По і Гете,

Толстой глибокий і Гюго буйний,

Петрарчині шліфовані сонети

І Достоєвський грішний і святий —

Усі книжки, усі земні поети,

Усі зрідні душі його живій...

Поетові ніби не спадає на думку, що такий "універсалізм" межує з чистісіньким еклектизмом. "Усе зрозуміти і все пробачити" — ця думка здавна здавалася високою, але на практиці вона може привести до індиферентизму в ділах життя, як і в ділі народжуваного ним мистецтва, до великого обмеження горизонтів власної творчості, до загибелі

таланту, до обернення письменника-творця на "читача, який взявся за перо", до найнуднішого епігонства.

"Мудрі книги" тимчасово навалилися всім тягарем на поета, і ще рідко йому щастить визволитися з-під них і заговорити власним голосом. Саму назву книги "Під осінніми зорями" взято, як вказує поет у Кнута Гамсуна. З трагедії Гете виходять Фауст і Мефістофель і, стоячи серед площі, знову дивляться на вікно Маргаритиного дому. Заговоривши про те, що трагедія кохання — вічна, поет зараз же згадує Лорелею з відомої поезії Гейне. Він порівнює себе з Одіссеєм, натомленим блуканнями, але блукає він поки що тільки по світу, створеному з чужих поетичних вигадок. Образи тропічних країн, піратських фрегатів, коралових островів приходять до його віршів із згадок про романи Жюля Верна або Луї Жаколіо. Задумавшись про Європу, він зараз же згадує "співучий Лангедок" провансальського поета Містраля, Францію Рабле і Рембо, Англію Шекспіра і Діккенса. Імена Гомера, Сафо, Пушкіна, Лєрмонтова, Тютчева, Іннокентія Анненського досить часто зустрічаються в його поезіях. Так писали в XIX столітті французькі "парнасці", в XX — російські акмеїсти; після Жовтневої революції на Україні цієї давньої традиції дотримувалась невеличка група поетів, що назвали себе "неокласиками". Вони не змогли знайти широкого відгомону у нових, радянських читачів, Яких дедалі більшало й більшало. А письменник без читача — це птах без повітря.

Ще "парнасці" у Франції другої половини XIX століття створили образ "башти з слонової кості", де, недосяжний для бур сучасності, повинен жити й творити поет. Але в "башті з слонової кості" Рильський не всидів, та й, сидячи в ній, весь час мучився. У збірках 1918 — 1926 років ліричні теми йдуть антитезами. З одного боку, поет хоче запевнити себе і читачів, що в своїй естетській келії він знайшов крижаний, бездонний спокій, піднісшись над земне кохання і земні страждання. З другого боку, його глибоко мучить цей добровільно накладений на себе тягар, і він гірко нарікає на самотність, на внутрішню порожнечу — нарікає в іншій, досконалішій технічно формі, аніж зойки його першої книжки. Він шукає виходу і знаходить його поки що в природі.

Уявну "довічність" прекрасних вигадок змінює справжня, як йому здається, незмінність основ буття, що відкривається споглядання природи. У першій книзі поезій у нього ще не було своїх власних слів для відтворення цього споглядання. І "білі острови", і квіти, і птахи були там якимись абстрактними поняттями. Тепер вони стають конкретними: замість квітів взагалі тепер з'являються біла гречка, покошені проса, яблука; пейзажі, портрети, натюрморти стають речовими, конкретними. Наче сонячне проміння, пройшовши по землі, примусило її вигравати різноманітними барвами. Світ оживає, стає "веселим", і з вуст поета злітають незвичайні раніше для нього слова:

Клянусь тобі, веселий світе,

Клянусь тобі, моє дитя,

Що буду жити, поки жити

Мені дозволить дух життя.

Правда, цей "дух життя" — поки що поняття хистке, невизначене. Одна з його ознак — незмінність. Літо, гаряче, дрімає старий дім, замислений собака вухом відганяє надокучних мух, а над усім цим ніби зупинився час; зелений літній день розлігся на землі, наче на вічні віки, завше бродитимуть у тіні дерев півсонні кури, завше тремтітиме в небі шуляк.

Це майже фетівське світовідчування у Рильського все-таки нестале. Та й чи могло воно бути сталим у поета, вихованого на демократичних традиціях селянчиного сина? Хоч би скільки він твердив про свій "крижаний спокій", до його спокійної споглядальності весь час вриваються дисонанси, що наростають від книги до книги, хоч поет і намагається показати, нібито його "солодкий світ" — непорушний і недоторканий. "Не хочу гніватись, любити чи коритись", — запевняє він. Єдине нібито його бажання —

У тиші над удками

Своє життя непроданим донести.

Завдання мистецтва він хоче бачити у доброзичливому нейтралітеті, порівнюючи поезію з просвітом блакитного неба у темних лісових хащах.

Але дедалі частіше книжний серпанок, що оповивав для нього живу дійсність, розходиться, показуючи життя в усіх його змінах і суперечностях. І зараз же змінюються самі принципи поезії, "законы, писателем над самим собой признанные" (вислів Пушкіна). Перша ж поезія збірки "Крізь бурю й сніг" — вже ніяк не програма "чистого мистецтва". Як мисливець, прислухаючись, прилягає вухом до землі,

Так і ти, поете, слухай

Голоси життя людського,

Нові ритми уловляй,

І розбіжні, вільні хвилі,

Хаос ліній, дим шукання

В панцир мислі одягни.

Так, як лікар мудру руку

Покладе на пульс дитині

І в бурханні хворих жил

Бачить нам усім незримий

Поєдинок невловимий

Поміж смертю та життям, —

Так і ти, поете, слухай,

Голоси і лживі, й праві,

Темний гріх і світлий сміх.

І клади не як Феміда,

А з розкритими очима

На спокійні терези.

Цікаво відзначити, що В. Я. Брюсов, поет, якого уважно читав і перекладав Рильський, у рядках, писаних, правда, до революції, інакше звертався до поета: "Всего будь холодный свидетель, на все устремляя свой взор". У Рильського не те: свідок, але не холодний. І не тільки свідок, а й суддя, і судить він не як древня Феміда, богиня правосуддя — з мечем і зав'язаними очима, а з очима розкритими, що вже починають бачити зміст і сенс навколишнього життя. Світ розколовся на "біле" і "червоне", на так і ні, і поет раптом виразно побачив і прокляв представників старого світу — панів, які ще докурюють сигари, допивають каву, тоді як прийшла година помсти і по сходах загули залізні кроки месників, від яких нікуди не сховатися.

Цікаво, що ще в 1927 році деякі українські критики називали Рильського поетом статики, спокою, констатації. Але в Рильського були самі тільки мріяння про спокій при безперервному неспокої сумління, при безперервних муках від усвідомлення самотності, при втомі від "екзотики, од хитро вигаданих слів", і ці муки переходили у відчай, коли поетові здавалося, що його найглибше бажання —

...в безодні віщого розмаху

Кинутись наосліп, без доріг

І себе, розчавлену комаху,

Не жаліти — о, коли б я міг!

Знову згадуємо (не встановлюючи якийсь там "вплив"!) подібне бажання Брюсова:

О, если б было вновь возможно

На мир, каким он есть, взглянуть

И безраздумно, бестревожно

В мгновеньях жизни потонуть!

І знову треба підкреслити відміну. Те, про що говорить Рильський, — трагічне. Це — саме усвідомлення неможливості жити далі в стані безтривожному і безроздумному, неможливості не зійти з позицій "парнасця", жерця "чистого мистецтва". Чи міг Рильський, природжений демократ і реаліст, вихований "соками землі", лишатися "парнасцем", коли він із жахом згадував зустрічі з голодним, завошивленим хлопчиком на фастівському вокзалі або матір-селянку, яка вмирає в нетопленій хаті, марно сподіваючись побачити сина, що пішов на війну; коли він розумів, скільки червоточини було в старому світі, усвідомлював, що вже будується мускулистими руками пролетаріату нове життя, новий дім, що дім цей — "наш, не твій, не мій", і що він

...для нас росте, і спіє,

І в вікнах золотом горить —

З каміння, дерева та мрії

Міцної, як співуча мідь.

("Ганнуся")

Отак поступово, але невпинно поет визволяється з добровільного ув'язнення в естетичній тюрмі, починає усвідомлювати свій зв'язок з масою ("лише гуртом і пущі, і пустині з піснями, з гуком можна перейти"), розуміє велич своєї історичної епохи. Думаючи про майбутнє, він уже іронізує з переляканих революцією інтелігентиків і чуттям митця стверджує красу нового світу:

Ні, ні!

Прийдешнє — не казарма,

Не цементовий коридорі

Сіяє в небі нам недарма

Золотоокий метеор.

Уся творчість Рильського двадцятих років — повчальний приклад "перевиховування особи", поступового процесу засвоювання матеріалістичного світогляду. Щиро бажаючи служити правді і народові, поет побачив, що найвищий вияв гуманізму — у торжестві ленінських ідей, що щастя мільйонів добувається лише в жорстокій класовій боротьбі.

Засвоєння цих істин поет іноді починає справді "із абетки". Він так і називає одну із своїх поезій, стверджуючи в ній запроваджуваний у нашому суспільстві справедливий принцип: "Хто робить, той і їсть".

Можна — каже поет — вільно обирати для естетичної насолоди будь-яку з минулих епох (ми з цим не погоджуємося, як не погоджується тепер з цим і сам М.Т. Рильський), а проте не можна ігнорувати свій час:

Але любить чи не любити те,

Що вколо нас і в нас самих росте,

Що творить нас, що творимо самі ми, —

Лише сліпець, що замість крові в нім

Тече чорнило струмнем неживим,

Тривожиться питаннями такими.

Цими видатними словами, що вийшли з глибини душі, визначено весь дальший шлях Рильського. У збірках "Гомін і відгомін" (1929), "Де сходяться дороги" (1929) здорові оптимістичні мотиви любові до життя, захоплення творчою працею ми бачимо все частіше. "Яке це щастя — в радощах земних трудів і днів спивати кубок повний", — говорить поет.

Небагато хто з поетів, які розпочали свою діяльність до Жовтня, одразу і без вагань увійшли до лав письменників радянських не самою лише назвою, а суттю своєї творчості. Для одних це було справою нескладною: "Моя революція", — говорив Маяковський. Інші пройшли шлях перевиховування. Але в результаті дороги перших і других зійшлися і не могли не зійтися тому, що все талановите в нашій країні не могло не бути втягнуте в орбіту великого Жовтня.

У пору, коли з'являлися в світ вищеназвані збірки Рильського, виходили такі основоположні книги українських радянських поетів, як "Плуг" (1920) Павла Тичини, "Червона зима" (1922) Володимира Сосюри, "17-й патруль" (1926) Миколи Бажана. Поряд із ними книги Рильського двадцятих років можуть здатися не такими показовими і менш "актуальними" для свого часу. Але це вірно лише почасти. Насправді ж вони — цінні свідчення того, як вплив революції перетворював свідомість тих талановитих людей, що намагалися стати осторонь від подій. Поворот Рильського до живого життя був сповільненим, а проте неухильним.

А коли придивитися до його творчості 1918—1925 років на фоні усієї української поезії тих часів, [...] позитивне значення його творчості тієї пори стане особливо виразним. Тепер, здалека, після того, як продукція двадцятих років просіялася крізь сито історії, ми представниками того часу вважаємо названих вище видатних поетів. Але поряд із ними — скільки інших проголошувало нове мистецтво як "синтез деформованого мистецтва зі спортом", зрікалося, найкращих традицій минулого, робило з деструкції принцип, видавало грубий натуралізм і фізіологізм за риси світогляду, а анархізм — аж до межі, за якою починалося звичайне хуліганство, — за революційність! По сторінках журналів і збірок розсипалися "драбинкою" рядки без ритму і рими, а часто й без глузду. Мистецтво справді деформувалось, перетворювалося на блазенство, дуже близьке до того, яке в наші дні у капіталістичних країнах видається за "творчі дерзання", за сміливе "новаторство". На щастя для нашої літератури, здорові підвалини швидко взяли гору над цими перекрученнями, і завдяки керівництву партії і уряду, завдяки впливові живого життя цей накип на чистому джерелі радянської поезії було знято весь.

М. Рильський 1918 — 1925 років лишався осторонь від цих деструктивних тенденцій, зберігаючи класичні традиції ставлення до поетичного слова, художнього образу, майстерної композиції. І, звичайно, це не означає, що він був консерватором у галузі мистецтва. Справжнє новаторство ніколи не приголомшує, не впадає одразу у вічі.

Використовуючи успадковані від класики розміри і строфічні будови, Рильський звертався до форм сонетів, октав, терцин тощо і в пору панування сумнівного верлібру писав ямбами і хореями. Дивує не це, а те, що навіть деякі висококваліфіковані критики іноді ставили йому в провину це звертання до старих строфічних форм. Найкращою відповіддю цим критикам є збірка "Троянди й виноград" (1957) не тільки з низкою чудових сонетів, а й з дружньою реплікою талановитому побратимові поету Андрію Малишку, який випадково кинув слова: "Сонети куці — ні к чому". Рильський категорично заперечує, посилаючись на приклади Петрарки, Міцкевича і Пушкіна:

Сувора простота,

Що слова зайвого в свої рядки не прийме,

Стрункa гармонія, що з думки вироста,

Не псевдокласика, а класика — і їй ми

Повинні вдячні буть.

Не іграшка пуста

Та форма, що віки розкрили їй обійми!

Рильський міг би посилатися в українській поезії на приклад Івана Франка, а із сучасників — на одного з найидатніших поетів демократичної Німеччини Иоганнеса Бехера... А проте навряд чи варто довго спинятися на речах, очевидних і без історичних довідок та аргументів.

Так поступово, від збірки до збірки, в поезії Рильського зростала кількість життєво цінних елементів, і нарешті, перехід їх у нову якість став неминучим. Радянська дійсність допомогла Рильському вийти за

межі свого "малого світу" у великий світ боротьби за нове соціалістичне суспільство.

Важливим стимулом цього переходу була постанова ЦК ВКП(б) "Про перебудову літературно-художніх організацій" від 23 квітня 1932 року. Про значення цієї події сам поет незабаром писав:

"23 квітня 1932 р. — історична дата не тільки в літературі, а й у громадському житті. Не тільки в громадському, а й в особистому житті кожного письменника, що заслуговує на почесне ім'я радянського чи щиро прагне його заслужити. Лірично кажучи, це один з тих моментів, що окриляють, що скеровують свідомість, що примушують напружувати творчі мускули...

...Це він, той квітень торішній, поміг мені восени здати збірку "Знак терезів", таку далеку від збірок попередніх — і "по-хорошому", здається мені, далеку. Цей бадьорий вітер навіяв мені гнівне закінчення "Марини", він стеле передо мною дорогу, де на верстових стовпах написано: дорога в сонячну країну комуністичного суспільства".

"Декларація обов'язків поета й громадянина", що відкриває збірку "Знак терезів" (1932), свідчила про рішучий перелом, який відбувся в свідомості поета в роки першої п'ятирічки, про рішуче його бажання бути активним будівником і співцем безкласового соціалістичного суспільства. Декларація проголошує розуміння мистецтва як зброї робітничого класу в його боротьбі за нове життя:

Мусиш ти знати, з ким

Виступаєш у лаві,

Мусиш віддати їм

Образи й тони яскраві,

Мусиш своє ім'я

Там написати ясно,

Де мільйонне сіяє:

Клас.

Дальший творчий свій шлях Рильський пов'язує з долею народу, і саме цей зв'язок дає його поезії нові сили, нові теми й образи, розкриває перед ним широкі обрії майбутнього. Він вірить у перемогу нового світу над старим, соціалізму над капіталізмом, світла над темрявою. Терези життя хиляться на сторону робітника з важким молотом, що владно ставить його на шалю:

Знак терезів — доби нової знак...

Бійці, єднайтесь! Не дрімай, стороже!

Безкрилу тьму навіки переможе

Визвольник людства, вільний пролетар.

("Знак терезів")

Цикл "На тому березі" показує капіталістичний Захід — світ визиску й гніту. Пишне панство зібралося на бенкет, щоб у вині, танцях та розпусті втопити свій божевільний жах перед неминучою загибеллю. Але грізний спів "Інтернаціонала" нагадує йому про неминучість розплати ("Бенкет").

У збірці "Знак терезів" вміщено і цикл портретів "Постаті", які також є свідченням творчої перебудови поета. Перед його духовним зором

постають Прометей, Бетховен, Ленін, Франко, Шевченко як борці за краще життя людства. їх гуманність, а разом із тим непримиренність до ворогів ставить М. Рильський за зразок для себе і своїх читачів. Поки що постать Леніна він сприймає скоріше зовні, в плакатному зображенні:

Всім злидарям він і гнаним

Кинув потужне: боріться!

Тим же й горить, як зоря, нам

Жест огняної правиці.

("Ленін")

Поет рішуче відмежовується від тих, хто досі не бачить нового в житті, хто захоплюється абстрактною романтикою в дусі Уеллса і не бачить Дніпробуду — цього справжнього чуда, створеного людьми країни соціалізму.

Проти ідеалізації минулого спрямовує він і поему "Марина", надруковану в 1933 році, прагнучи подати в ній правдиву картину життя народу за часів кріпацтва.

В обдаруванні М. Рильського в однаковій мірі виявляється і ліричний, і епічний струмінь. До епічних творів у М. Рильського був нахил віддавна. Вже в збірці "Крізь бурю й сніг" з'явилися поеми "Чумаки" і "Крізь бурю й сніг", а в збірці "Де сходяться дороги" — поема "Сашко".

Новим кроком у розвитку епічного таланту Рильського була поема "Марина", що писалась водночас із поезіями збірки "Знак терезів".

Про ідею цього твору автор писав у передмові так:

"Ідея — фальшивість усякого "панського народолюбства", чи то "балагульсько-романтичного", чи навіть забарвленого кольорами найлівіших політичних течій, що на ті часи існували". У пролозі, звертаючись до радянської жінки-трудівниці, поет говорить, що він написав цю поему "не для плачу та ніжного ниття", а для того, щоб радянська жінка, востаннє подивившись на "сон важкий", сміливо йшла в ясне майбутнє.

Дійсно, як важкий сон, постає перед нами з давнини життя Марини. Красуню кріпачку розшукав панський попихач Кутернога і привів до пана Пшемисловського в його "гарем". Марина ж любить машталіра Марка Небабу і втікає з ним, але їх наздоганяють, і панич Генріх вбиває Марка. Знову Марина у ненависному дворі Пшемисловського, але тепер вже нею цікавляться не лише старий пан Людвіг, а й молодий Генріх і сусідський панич Мар'ян.

Мар'ян викрадає Марину, а коли вона перестає цікавити його, програє в карти шляхтичеві Замітальському. Марина стає акторкою кріпацького театру Замітальського. Почуття ненависті до панства все більш зростає в її серці. Однієї ночі вона підпалює будинок Замітальського, і в полум'ї пожежі, під караючою рукою селян, гинуть Мар'ян Мединський і його дружина.

Стоїть вона, зaціпивши уста,

Струнка, вродлива, та уже не та,

Не злякана, заплакана дитина, —

Грім! гнів! покара! — месниця Марина.

Хоч у центрі твору стоїть образ Марини, але поема охоплює значно ширше коло постатей, дає яскраву картину життя польського панства у першій половині XIX ст. Панночки зітхають та розчулюються від ніжної

музики і б’ють покоївок, паничі чемно вклоняються дамам і виголошують гучні фрази про народолюбство, в той час як на конюшні за їх наказом шмагають кріпаків, — і всі вони викликають гнів і огиду.

Свої наступні збірки поет присвячує оспівуванню ясного сучасного і майбутнього Радянської Батьківщини. В творчості М. Рильського цих років особливо значне місце займає тема дружби народів. Новими мотивами пройнята і вся його особиста лірика.

Збірки "Київ" (1935), "Літо" (1936), "Україна" (1938), "Збір винограду" (1940) пройняті молодечим запалом, бадьорим оптимістичним поглядом на світ, пристрасною любов'ю до нашого сучасного життя, до нашого народу і його вождя — Комуністичної партії.

Основний настрій лірики М. Рильського тепер визначається почуттям радості, що переповнює людину, юнацькою закоханістю в "нову весну людства", в якій так високо піднесено ім'я людини, дано всі умови для розвитку її здібностей.

У збірці "Київ" вміщено вірші, присвячені столиці квітучої України — Києву. Більшість віршів збірки написано октавами, однією з найулюбленіших строф М. Рильського. Цей класичний розмір він зумів наповнити новим актуальним змістом.

Поет добре знає історію Києва, і, може, через це йому особливо впадають в око ті зміни, які сталися у місті за роки п'ятирічок. Поет розуміє, що "зелений Київ наш" став таким тому, що "він червоний", що лише Радянська влада принесла на київські пагорби справжню весну. М. Рильський малює Київ не тільки як місто красивих будівель і парків, але як місто промислове, місто, в якому буяє кипуче творче життя:

І вже на березі Дніпра-ріки

Не днів минулих туга і скорбота,

Ні, — у прийдешнє золоті ворота!

Хто ж це зробив?

— Їх звуть більшовики.

Збірка "Київ" вперше в нашій поезії давала багатогранний образ столиці Радянської України, міста, так невпізнанне перетвореного більшовиками. Оспівуючи радісні будні соціалістичного Києва, його невпинне будування й розширення, з любов'ю нотуючи в своєму вірші такі деталі, як "чорно-сизий дим над весняним Подолом", "дух фарби свіжої", поет пишається тим, що Київ — рідний брат Москви та інших радянських міст — разом з ними будує новий радісний світ:

Цей світ, обведений небесною стягою

І переламаний крізь безліч людських призм,

Приплив одним шляхом з Батумі і з Москвою

В розлогий океан, що звуть соціалізм.

("На березі")

В строфах, де відчутні інтонації пушкінського "Мідного вершника" ("Люблю тебя, Петра творенье"), поет висловлює любов до всього того, що приніс у життя Києва радянський лад:

Люблю мінливість рухів та облич,

Люблю знайомих бачить в незнайомих,

Люблю дитячу щебетливу річ,

Сім'ю трудящих в ледарських хоромах.

Електрикою перевиту ніч,

Денну бадьорість по нічних утомах,

І одностайних радощів зусиль,

І в синьому димку автомобіль.

("Октави")

Збірка "Літо" (1936) становить дальший крок у творчому зростанні М. Рильського. Далеко раніше поет мріяв про "пишне творче літо", і сама назва його нової книги тепер розкриває основну ідею її: це літо настало і для всього народу, і для самого поета.

Ніколи життя не було ще таким прекрасним і багатим, ніколи ще не становила такої високої цінності людина, ніколи не відкривалися перед нею такі широкі творчі можливості, ніколи не бушувала ще і в людях, і в самому поеті така жадоба творчості, така воля до активного втручання В життя своїм художнім словом.

Багаті і повнокровні поетичні враження від радянської дійсності М. Рильський втілював у конкретні реалістичні малюнки, серед яких особливо помітне місце займають портретні зарисовки нових людей.

Ось хлопчик-пастушок махає рукою поїздові, що проходить мимо. Так бувало й раніше; повз багатьох таких селянських хлопчиків мчали поїзди, лишаючи за собою хмари диму і невиразні мрії про якесь інше, краще життя. Але тепер цей хлопчик, підрісши, має всі можливості здійснити свої мрії — він сам водитиме поїзди або стане інженером, буде прокладати нові шляхи.

Ось на палубі пароплава старий винахідник, що немало зазнавав колись глузувань із своїх винаходів, ділиться з поетом своєю радістю: його вислухали, зрозуміли, йому вдається перевірити на практиці свій винахід ("Чотири поезії").

Ось прекрасна українська селянка:

Глянула — аж засвітився сніг,

І здалося — він розтане враз.

Пластівень їй на плече приліг,

І здалося, ніби то алмаз.

Це голова сільради. В пам'яті поета за контрастом постає знана з дитинства мерзенна постать "волосного старшини" дореволюційного села з емблемою влади — палицею — в руках. Нічого спільного не має з цією постаттю образ жінки, представниці нової народної влади:

Ти — ялина, сповнена жаги,

Що росте на вітрі й сонці гінко...

Гей, веселі наші береги,

Горда, смілива радянська жінкої

("Голова сільради")

Все це — окремі приклади перетворення країни, людей. Правдивий художник, ім'я якого ВКП(б), творить такі чудеса щоденно. Незліченні перемоги здобули наші люди. Вони завойовують Арктику, літають у

стратосферу — і все це тільки початок комуністичного перетворення світу, остаточної перемоги над природою.

Природа, як і раніш, близька і люба поетові. Він уважно читає її книгу і знаходить на кожній її сторінці образи-символи, що зміцнюють його віру в наше прекрасне сучасне, в якому проростає вже зерно великого майбутнього.

Ось картина весняного перельоту журавлів, за якими поет стежить з однієї з київських вулиць. У струнку му льоті журавлиного ключа він вбачає алегорію, що відбиває творчі прагнення людей нашої Батьківщини:

Міркую так: коли б мені схотілось

Подати образ нашої доби

У простій алегорії, — я взяв би

Отой сталевий журавлиний ключ,

Міцну напругу, силу непохитну,

Його жадобу обріїв, його

Непереможну волю, мудрий лад

У побудові, де до того все

Скероване, щоб легше розтинати

Грудьми повітря, де в вершині кута

Летить одважний, мудрий проводир,

І всі рівняють літ свій по ньому,

І знає всяк мету свою й дорогу.

("Журавлі")

Характерним прийомом М. Рильського як поета-реаліста в цьому вірші є те, що він показує, з яких конкретних життєвих вражень виникла в нього філософська думка, втілена в образі журавлиного ключа. Перша частина вірша — це вихоплена з життя сценка: поет, його рідні та сусіди повибігали з дому, щоб глянути на перших весняних журавлів. Поет веде розповідь п'ятистопним неримованим ямбом з розмовною інтонацією, з частими перенесеннями речення з одного рядка в наступний. Навмисне усуваючи такі елементи вірша, як чіткий поділ на строфи і римування, поет зосереджує сприймання читача на внутрішній динаміці — виникненні і розвитку філософської думки, втіленої в образ.

Ця форма, невимушена і природна, чи не вперше з явившись у М. Рильського в цьому вірші, потім не раз повториться в циклах, написаних також вільним п'ятистопним ямбом, наприклад, у циклі "Ленінградські нариси", у вірші "Мости" та ін.

Розвиток тем, мотивів і образів збірки "Літо" бачимо в наступній збірці лірики "Україна".

Великий вірш публіцистичного характеру — "Україна" — зображує нову, соціалістичну дійсність нашої республіки. На широких просторах української землі працюють щасливі люди; відійшли у безвість і ніколи не повернуться жахливі картини минулого:

Встає в селі, встав у місті

Нова людина. Гордий вік

Вінчає слово: більшовик.

У циклі "Чернігівські сонети" М. Рильський відтворює перед читачем образи людей, які залишили свій слід, пам'ять про себе в цьому колись спокійному стародавньому місті. Пушкін, Шевченко, Коцюбинський, Глібов — всі вони боролися за світле майбутнє, і це майбутнє стало дійсністю в оновленому Чернігові. Щирі рядки присвячено в сонетах славному сину Чернігівщини Миколі Щорсу.

У весняному цвітінні нового життя особливо гостро і яскраво сприймає поет усі явища навколишньої дійсності, її найдрібніші деталі. М. Рильський вміє з незначних, звичайних фактів робити великі і значні висновки, пов'язувати мале з великим, особисте із загальним. Вірші поета, присвячені Вітчизні, сповнені палкої любові до її найкращих синів і дочок:

Я казав синкові, що цвіте Вкраїна,

Бо вона — країна у Країні Рад, —

І пливла у далеч біла павутина,

І сміялось небо, як блакитний сад.

("Ми збирали з сином на землі каштани")

Остання передвоєнна збірка М. Рильського, "Збір винограду", вийшла у 1940 році. У вірші "Народам світу" поет виступає проти тих, "чий бог — це торг, чий храм — війна". Він закликає народи з'єднатися у велику єдину сім'ю і покарати "тих, що роззявляють пащі, щоб світом володіти всім, що розбрат сіють поміж націй, щоб легше їх держать в ярмі" ("Народам радянської землі"). Основний пафос збірки — заклик до

оборони країни. Жанри лірики М. Рильського цього періоду своєрідні і різноманітні. Знайдемо у нього написані в класичній манері вірші широкого публіцистичного плану, що нагадують подібні твори Пушкіна, Лермонтова або Міцкевича. Як і раніше, він часто звертається до форми "ліро-епічного портрета", в нових своїх книгах даючи нам образи Гоголя, Шопена, Горького, славних чернігівців. Він створює низку пісень. Але, мабуть, найчастіше у нього зустрічається жанр ліричної або ліро-епічної медитації, тобто роздуму, часто глибоко інтимного, автобіографічного характеру. "Особисте" і "громадське" у Рильського — неподільні, і його "громадське" саме тому і впливає на читача, що воно в той самий час — і цілком "особисте".

Відомо, що в ранніх книжках М. Рильського тема Батьківщини не займає помітного місця. Спостерігаючи зростання поезії М. Рильського, можна сказати, що чим глибше входив поет у радянську дійсність, чим більше він визначався як поет радянський, тим більше зростав він і як поет український. Його радянський патріотизм підвищував у ньому почуття національної гордості. Рильському, як і кожному визначному поетові, ставало дедалі яснішим, що Жовтнева революція — такий самий природний, виправданий всім ходом попередніх подій висновок із історії України, як і з російської історії.

Серед його творів тридцятих років є великий епічний уривок — кілька розділів, написаних до колективної поеми "Іван Голота". Іван Голота — синтетичний образ українського народу в усі періоди його історичного життя. Тіснять його зовнішні вороги — татари і турки, терпить він від панів, чужих і своїх, б'ється у війську Богдана Хмельницького і в загоні Устима Кармелюка, слухає гнівну промову поета-агітатора Шевченка, бачить підлу брехню представників українського націоналізму і, пройшовши всі стадії визвольної боротьби, доходить свідомості, що порятунок його народу — тільки в спільній боротьбі братніх народів проти Спільного ворога. Так виросла основна тема передвоєнного і воєнного періодів творчості М. Рильського — тема дружби народів.

Роки Великої Вітчизняної війни відкривають новий період і в творчості М. Рильського.

Як змінився, як безмежно виріс і змужнів поет! А він же на початку свого творчого шляху гадав, що враження від життя можуть стати предметом мистецтва тільки тоді, коли вони відстоялись у свідомості творця, стали предметом ліричного "споглядання". В роки 1941 — 1944 поезія М. Рильського йшла врівень з подіями, безпосередньо виростала З них, як пісні всіх найкращих поетів нашої країни. Вона зміцнювала в нас любов до Батьківщини, ненависть до лютого ворога, волю до перемоги. У далекому тилу і в безпосередній близькості до фронту, на зборах Академії наук Української РСР, евакуйованої до Уфи, на мітингу українського народу в Саратові, на освітлених ракетами переможних салютів вулицях Москви, в Харкові, тільки-но визволеному від німецьких загарбників, у Києві, що зіяв ще руїнами Хрещатика, — скрізь звучав голос поета.

Радянський патріотизм об'єднує почуття любові до свого народу з ідеєю рівності і братерства всіх народів — з "чуттям єдиної родини", як сказав інший видатний поет Радянської України (Павло Тичина). У цьому — одне з джерел тієї великої радості, якою, мов сонцем, пронизані були передвоєнні вірші М. Рильського. Воєнні роки посилили у нього, як і в інших радянських поетів, почуття любові до Вітчизни. До відчуття навислої над нею загрози, до почуття гострого обурення з зухвалості ворога у поета Радянської України прилучився ще й гострий біль розлуки.

Чорна хмара фашистської сарани спустилася на рідні поетові місця — на "Київ злотолитий, Ірпінську тишу смолисту, рожеву Романівку", на українські ясні зорі, тихі води, на все, створене народом, який за Радянської влади вперше в багатовіковій історії зітхнув на повні груди. Українську радянську землю топтав ворог. Охоплений лютою ненавистю до слов'янських народів, він намагався поневолити український народ, винищити його.

В усіх творах М. Рильського цього часу чується один основний мотив: віра в перемогу людяності над звірством. Запорука цієї перемоги — Радянська Армія, велика Комуністична партія, дружна сім'я братніх народів Союзу, братня сім'я слов'ян, нарешті, все прогресивне людство, що піднялося на боротьбу "з нелюдами". Україна не може загинути, не може бути стертий з лиця землі народ, що створив велику культуру, що висунув Шевченка, Франка, чудових музикантів, артистів:

Хіба умерти можна їй,

В гарячій захлинутись крові,

Коли на справедливий бій

Зовуть і дерева в діброві,

Коли живе вона в міцній

Сім'ї великій, вольній, новій?

("Слово про рідну матір")

У цій сім'ї — братній російський народ, з яким долю України з'єднала мудра далекоглядність Богдана Хмельницького, тут і інші народи Союзу, незліченна "промениста рать", що вийшла назустріч темній силі і її посіпакам.

У страшні роки, коли гітлерівські підніжки, українсько-німецькі націоналісти, намагалися продати український народ у фашистське рабство, М. Рильський стверджував спільність інтересів свого народу з інтересами прогресивного людства, невіддільність України від інших радянських республік і таврував ворогів-запроданців вогненно-гнівними словами:

Я — син Країни Рад. Ви чуєте, іуди,

Ви всі, що Каїна горить на вас печать?

Отчизни іншої нема в нас і не буде,

Ми кров'ю матері не вмієм торгувать!

Не тільки знесена на камінь п'єдестала,

Квітками вінчана і кроплена вином, —

Стократ милішою вона для серця стала,

Грудьми стрічаючи руїну і погром.

("Я — син Країни Рад")

Поет вірить, що, як повік не впасти Москві, "серцю народів, мозкові землі", так ніколи не покриє морок туманів улюбленої столиці України — Києва. Він знає, що

Настане день, настане час —

І розіллється знов медами

Земля, що освятив Тарас

Своїми муками-ділами.

("Слово про рідну матір")

У поезіях "Ленінград", "Москва", "Друзям по Союзу", "До Янки Купали" та інших поет стверджує нерозривну, перевірену і загартовану у вогні Вітчизняної війни дружбу і єдність українського народу з великим російським та іншими народами соціалістичної вітчизни.

Поезії М. Рильського запалювали вогонь ентузіазму у тисяч воїнів на фронтах, тисяч трудівників у тилу, закликаючи до патріотичних подвигів в ім'я перемоги ("Бійцям Південного фронту").

У роки війни Рильський — не тільки поет, а й публіцист і громадський діяч. Його статті і публічні виступи мобілізовували на боротьбу, наближали нашу перемогу. Але і його поезії цих років — не тільки художні твори, а й діяння громадянина-патріота великої Радянської країни. Серед цих поезій є "Лист до українців в Америці" (1941). Поет вірить, що його слово дійде до братів, які живуть за океаном, наче райдуга, що велетенською своєю дугою єднає два материки. Він говорить їм про мету нашої війни, про велич нашої боротьби, про неминучість нашої перемоги. І слово його справді було почуте: українці, які живуть у Канаді, відповіли листом на послання знаного і любимого поета Радянської України. Це один з багатьох випадків безпосереднього відгуку читачів на голос Рильського.

Найвидатнішим із творів Рильського за роки війни є поема-видіння "Жага".

У творчості М. Рильського, кажучи взагалі, зрівноважені і жар натхнення, і той "холод ума поверяющего", що його Баратинський вважав конче потрібним для поета. Постійне звертання до класиків надало творам М. Рильського ясності і простоти мови, чіткості архітектоніки. Недаремно ж музика була, як ми знаємо, одним із найсильніших переживань дитинства і юності поета. Досить часто його творча уява, відходячи від звичайного "пластичного" ладу, переключається на музичний.

"Жага" — один із наочних прикладів такого переключення. З першого погляду — це кілька ліричних і ліро-епічних картин, що не мають ніякого іншого зв'язку, крім спільної ідеї — любові до Батьківщини і болю з приводу її страждань.

Поема починається і кінчається ліричними монологами-піснями: перший є інтродукцією; "Тобі, тобі, моя Вітчизно, у серці дзвонять голоси", — говориться в кінці її. Далі йдуть партії цих "голосів". Перший славить "велику і чисту воду", другий — "святий хліб", третій — радість весняного відродження людини та природи. Не можна жити без них, як не можна жити без Вітчизни. Це символ безмежно інтимного, нерозривного злиття з найсвященнішим — з рідною землею.

Голоси змовкають, відхиляється завіса минулого, і в тумані встають "силуети": образи людей із народу, що знемагають від голоду, рабства, непосильної праці. Скарги їх змінюються наростаючим рокотанням революційної грози. Уривається вона, і гуде голос казки про те, як прекрасна дівчина Україна зустрілася з юнаком Жовтнем. Сон сторіч про краще життя збувся, хмари розвіялись, відкрилась сяюча далечінь творчого життя. І раптом тон і стиль поеми різко змінюються: від запального, від пісні й гімна — до спокійного оповідання. Далекий весняний день в околицях Києва на Ірпені. Поет з дружиною і сином пораються в своєму маленькому садку, а високо в небі летять гуси, і в їх гоготанні чуються

Добросусідські вигуки та сміх,

Як тут, у нас.— О гуси, гусенята!

Прилиньте нині взяти на крилята

Земних дітей!.. Та ні! Дарма! Дарма!

Мій сад — пустеля, і мій дім — тюрма!

Різким звуком уривається течія мирного речитативу, що повідав про недавній спокій і радість життя. На зміну п'ятистопним ямбам ідуть вільні вірші: вигуки обурення переходять у крики прокляття ворогові. Нове видіння: образа скорбної матері, що скликає синів на боротьбу з ворогом. Фінал — знову ліричний монолог, уболівання над стражданням Батьківщини, який закінчується ствердженням віри в неминучість перемоги і відродження змученої рідної землі.

Безпосередністю почуття, силою пафосу, мовним та ритмічним багатством, своєрідністю суто музичної будови "Жага" становить значне явище в творчому розвитку поета.

Критика, проте, відзначала, що деякі вади поеми знижують її ідейно-виховну силу. До них вона відносила звужене розуміння патріотизму, недостатнє розкриття значення радянського періоду в історії України. Не погоджувались критики і з образом України — розіп'ятої на хресті матері-мучениці, образом, який не пов'язується з уявленням про нескорену Радянську Україну, що всю війну продовжувала боротися. Немає нічого поганого в тому, що в багатому стилістичному запасі поета, який у своїй творчості чергує високий ораторський стиль з мелодично-пісенним і буденно-розмовним, поруч з просторіччям, книжною мовою, неологізмами також широко використовуються архаїзми (в українській класичній поезії ми знаходимо аналогію у Шевченка), але, можливо, у даному разі, справді, наліт архаїки в образній системі був зайвим.

Ще суворішій критиці підпала опублікована в 1944 році автобіографічна поема "Мандрівка в молодість". У ній поетові, відірваному від України (поема писалася в роки евакуації в Уфі), схотілося з усією щирістю розповісти про початок свого життєвого шляху, про ту пору, коли він жив як "сучасності короткозорий син", коли, за його визнанням, його світогляд був сумішшю ліберального демократизму батьків з впливами занепадницьких гуртків "золотої молоді". Поет не виправдовував цього, але й не осуджував. Про своє дитинство і юність він розповів так, нібито прожиті роки не перетворили

його самого на "нову людину". Панівним у поемі стало почуття безмежної благодушності і всепрощення. Але матеріалістичне розуміння дійсності вимагає партійності в оцінках і виключає об'єктивістський підхід до життя.

Поет сприйняв цю сувору, але справедливу критику і згодом докорінно переробив поему.

У книжці поезій "Мости", виданій у 1948 році, М. Рильський виступив як активний творець і співець комуністичного суспільства.

Провідною ідеєю книжки "Мости" є ідея торжества комунізму. Його переможний похід бачить поет не тільки в радянській країні, а й за кордоном, в країнах народної демократії. Це підіймає почуття радянської національної гордості поета, бо він бачить, що наша Батьківщина стала прапороносцем великих ідей комунізму, прикладом і зразком для всього трудящого людства, що вона очолює сили демократії, миру і прогресу проти сил імперіалістичної реакції, проти паліїв нової світової війни.

В епіграфі до вірша "Дві сили" показано боротьбу сил демократичного та імперіалістичного табору:

Одна — це гніт і кров, це визиск і неволя,

Продажа й купля це, омана, смерть і тлін,

А друга — чесний труд у дружбі світлочолій,

Горіння сміливе і сяйво верховин

Одна — це та, що світ ще вчора багрянила,

Це — глум напасників, це — зрадницька війна,

За вільність і за мир повстала друга сила,

Хвилини кожної росте й росте вона.

Поет відчуває себе бійцем у рядах цієї другої сили — демократичного табору, — на чолі якої стоять комуністичні партії всіх країн і миролюбний Радянський Союз.

Поетична форма, якою користується автор для вираження думки про незбориму силу демократичного табору в боротьбі проти паліїв війни, відповідає значимості теми. Інтонація вірша — урочиста. Поет ніби виступає з міжнародної трибуни, кидаючи звинувачення світові імперіалістичних хижаків. Протилежність двох світів зображується в чотирьох строфах, чітко поділених на дві пари рядків. У перших подається нищівна характеристика світу визиску, руїни, смерті, в других — картини нашого радісного, творчого мирного світу. В двох останніх строфах поет безпосередньо звертається до паліїв війни, голос його сягає вищого напруження і сили:

Ви грому хочете? На вас ударить грім!

Зі спокійною певністю своєї сили — сили миру, правди комунізму — поет закінчує вірш рядками:

Ми — світу молодість, ми — правота людини,

Єдине серце в нас, і прапор наш єдиний,

І слово Комунізм написано на нім!

Урочисте звучання вірша створюється і його композицією, побудованою на антитезі і заключному звертанні, і розміреним ритмом шестистопного, чітко цезурованого ямба, і лексикою, з застосуванням архаїзмів ("олжа", "рать", "тлін", "зорить", "світлочолій"), і всією образною системою твору. Тему протиставлення двох світів, викриття паліїв війни М. Рильський розгортає і в інших поезіях збірки "Мости". При відмінності окремих формальних моментів таких віршів, як "Океан", "Я голос подаю", деяких розділів циклу "Весняні води", уся збірка об'єднана спільністю думки і стилю. Як і в вірші "Дві сили", поет гнівно картає "ворогів неситих", "дурисвітів злостиву рать", славить "комунізму зорі" і проголошує себе рядовим "в рядах борців, що оновлюють світ", у рядах тих, хто йде під проводом великої Комуністичної партії.

Ти, Партіє, вела і привела

Крізь дим боїв народ до перемоги,—

каже поет в одній із поезій циклу "Весняні води".

Провідним ідейним мотивом збірки "Мости" є показ благородної місії радянського народу, який приніс визволення країнам, що стали тепер на шлях народної демократії та будівництва соціалізму.

Перебуваючи після війни у дружніх слов'янських країнах, М. Рильський бачить у них паростки нового життя, любов до країни соціалізму, Радянського Союзу, і втілює почуття дружби та єдності народів в образі мостів. Ось у новій Чехословаччині перекинуто моста через річку, і на ньому поет бачить напис: "Спорудили міст з наказу Конєва бійці радянські". Ось він переїздить Віслу у вільній демократичній Польщі мостом, який також побудовано руками радянських саперів, синів багатонаціональної Країни Рад. Вони клали ці мости не для магнатів і королів, а для простих людей, які будують тут нове, вільне життя. Отак мости стають символом єднання братніх

народів, символом устремління в сонячне майбутнє. Це почуття сповнює серце поета гордістю за наш народ, за нашу Батьківщину:

І горда мисль пронизує мене;

Так, ми мости будуємо у світі —

Ми, днів нових бійці і теслярі,

Каменярі грядущої комуни, —

Щоб друзі тими їздили мостами,

Щоб брат до брата броду-переходу

У ріках бурноплинних не шукав,

Щоб наша сила в єдності міцніла!

("Мости")

Але горе тим, хто зазіхне на нашу єдність! Будівники знову стануть бійцями, і хто з підступною метою зійде на наш вільний міст, той впаде у безодню.

Вірш "Мости", що дав назву цілій збірці, побудовано. на образі великої узагальнюючої сили. Для втілення своїх думок широкого політичного звучання поет знайшов тут своєрідну і просту форму, яка дозволяє нам відчути, як саме зароджується поетичний образ "мостів між народами" з безпосередніх життєвих спостережень поета над явищами дійсності.

Я бачив міст в землі Чехословацькій...—

починає М. Рильський свою спокійну, просту розповідь. У словесній тканині цього твору ми не знайдемо ні умовно-урочистих епітетів, ні архаїчної піднесеної лексики. Це ще раз свідчить про багатство і різноманітність творчих засобів поета, про його уміння використовувати всі "роди зброї" поетичного мистецтва.

Зразком щирої, людяної і просто написаної поезії є також вірш "Записна книжка".

Першу частину цієї своєрідної невеликої поеми, присвяченої пам'яті героїв Вітчизняної війни, написано неримованим віршем. Поет спочатку ніби лишається в сфері окремих, незавершених вражень: гортаючи стару записну книжку, він вдивляється в "записи короткі, що деякі, немов ієрогліфи", не зрозумілі тепер самому власникові записної книжки, натрапляє на список телефонів і адрес, і тут "короткі, урвані слова" нагадують авторові його друзів, полеглих на полі бою. Дівчина "ставна, весела, аж химерна трохи" — героїня Ґуля Корольова; поет — "з якою пристрастю він сперечався про діло кровне — про літературу" — Кость Герасименко; "спокійний, простий, лагідний, твердий Десняк Олекса, більшовик незламний...".

І ось від спогадів про незабутніх друзів думка поетова лине до тих, за кого вони полягли, — до радянського народу.

Підтриманий урочистим ритмом римованих ямбів, вступає мотив народної незборимої сили:

Як дальній шум потоків весняних,

Ще не ясний, але вже зрозумілий,

Зростає серед записів сумних

Висока пісня, повна віри й сили.

Лети, радянська славо, у світи,

Пливи в віки. Нема такої сили,

Щоб нашу правоту перемогти,

Щоб наш огонь згасить мільйоннокрилий!

Вірш закінчується звертанням до народу:

В війні за правду ти гримиш, як грім,

В труді шумиш, як по узгір'ях води...

Оце порівняння — "в труді шумиш, як по узгір'ях води" — розгорнуто в циклі віршів "Весняні води", об'єднаних думкою про те, що на нашій землі, де радянський народ недавно героїчно бився проти "ворога неситого", тепер буяє повінь весняних вод — людської праці.

Перед нами проходять образи рядових, героїчних радянських людей — тих, хто боровся з ворогом (лікар Соснін, воїн Олекса) і тих, хто працює, оновляючи рідну визволену землю (директор МТС, садовод-мічурінець). Поет уславляє трудовий переклик Уралу і Донбасу, працю шахтаря і моряка:

Немов на бій, у трудовій

Ти устаєш напрузі...

Нехай же буде голос мій,

Як чересло у плузі.

На службу основній ідеї, яка проходить через усі вірші збірки "Мости", — ідеї непереможної сили народу, керованого в боях і в труді Комуністичною партією, — поет ставить свою високу поетичну майстерність. Засоби образності, інструментовки й ритмомелодики М. Рильський підпорядковує змістові, підкреслюючи думку звуковими повторами ("братську Братиславу", "спочинку і спокою", "правди й прав" і т. ін.), лексикою, почерпнутою зі скарбів народної поезії, ("злотостеблі ниви", "у затишному придолинку" та ін.).

Загалом збірка "Мости" свідчить про значне розширення обріїв поета, про зміцнення його на позиціях партійності, про творче збагачення і зростання.

Особливої уваги заслуговує діяльність М. Т. Рильського як поета-перекладача, її значення належною мірою ще недостатньо оцінено. А проте це новий етап у розвитку української мови і взагалі в розвитку української культури.

У Рильського як поета-перекладача були попередники. Після того, як спала хвиля перекладів-переспівів, що ставили собі завдання "українізувати" іншомовного автора (згадаймо "Гараськові оди" Гулака-Артемовського, що недалеко відійшли від "Енеїди" Котляревського, пізніші перекладання "Іліади" С. Руданського, "Антігони" Петра Байди-Ніщинського та ін.), над перекладами чужоземних поетів (Шекспіра, Байрона, Гете, Шіллера та ін.) працював Куліш, взявши за мету "європеїзувати українську поезію", примусити її кинути "рідну письменницьку фальш" і вирушити в широкий океан світової культури. Та Кулішеві — при його буржуазно-націоналістичних тенденціях — бракувало поетичного таланту, щоб захопити своїми перекладами широкі читацькі кола. Величезну заслугу в галузі поетичних перекладів мав Іван Франко. Але він брався за переклади насамперед як просвітитель, прагнув найбільшої точності і не надавав першорядного значення художньому шліфуванню своїх перекладацьких праць. Це, звичайно, ніяк не зменшує їх значення для української культури, хоч і особливостями мови, і за цензурними умовами переклади Франка були

мало доступні українським читачам, які жили в межах царської Росії. Царська цензура, як відомо, майже до 1905 року категорично забороняла перекладати художню літературу українською мовою. Та й серед самих українських діячів було поширене переконання, що переклади — взагалі зайва розкіш; ще майже наприкінці XIX століття М. Костомаров радив М. Старицькому "дати Міцкевичам та Байронам спокій", бо вони непотрібні літературі, котра існує, як тоді висловлювались, "для хатнього вжитку". Ось чому з перекладу "Гамлета", зробленого М. Старицьким, глузував навіть дехто з українців, вигадуючи на нього пародії. Особливо скептично ставились і російські реакціонери, і українські ліберали до перекладів на українську мову російських поетів: навіщо це робити? Начебто українці не можуть читати їх у російському оригіналі?

М.Т. Рильському належить заслуга і теоретичного, і практичного руйнування цих мало не вікових передсудів. Ще в 1938 році, працюючи над власними перекладами Пушкіна і редагуючи переклади інших авторів, він писав:

"Українські переклади Пушкіна — конче потрібні. Це, по-перше, спосіб наблизити пушкінську спадщину до широких мас нашого народу, які думають і говорять українською мовою, отже, значить, переклади є трамплін до дальшого ознайомлення з творчістю Пушкіна в оригіналі; а, по-друге, який це прекрасний спосіб вигострити свою мовну зброю, піднести українську мовну культуру на вищий щабель розвитку! Переклади Пушкіна на українську мову збагачують, отже, українську мову, українську поезію, літературу взагалі". [2]

Звернімо увагу на підкреслені слова. І. Франко колись писав, що переклади сприяють зближенню і взаєморозумінню народів, перекидають "золотий міст" між ними. Поряд із цим благородним завданням виховання почуття інтернаціональної солідарності Рильський висуває ще інше: переклади сприяють розвиткові української "мовної культури", отже, збагаченню літератури. У доповіді на IV міжнародному

з'їзді славістів, розвиваючи ті самі думки, він від імені всіх радянських поетів-перекладачів категорично заявляє:

"Ми вважаємо, що переклад з будь-якої мови на будь яку мову принципово можливий — незалежно від того, на якому щаблі розвитку стоїть та чи інша мова. Звичайна річ, ідеться про творчий, а значить, не тільки вмілий, а й сміливий переклад, про той тип перекладача, який, маючи в тому чи іншому випадку обмежений словниковий запас даної мови, рішуче розсуває його рамки, не відступаючи і перед словотворенням на міцній підвалині законів і особливостей рідної мови, вміло використовуючи інколи заведення до рідної мови іноземних слів і виразів" [3].

Роботу над поетичними перекладами М. Рильський старить не нижче від оригінальної творчості. Це не тільки змагання поета однієї національності з поетом іншої, це також наполеглива боротьба з матеріалом рідної мови, створення нових мовних, отже, і ідейних цінностей. Саме ці риси і характеризують Рильського як перекладача слов’янських поетів — Пушкіна, Міцкевича, Словацького, Некрасова, геніальної поеми, створеної Київською Руссю, "Слово о полку Ігоревім" і сербських епічних пісень, французьких поетів — Буало, Корнеля, Расіна, Мольера, Вольтера, Гюго, Ростана та інших, як співавтора перекладачів першої частини славетної поеми Данте і комедії Грибоєдова "Лихо з розуму" та перекладача багатьох інших геніальних і талановитих творів світової літератури. Нездійсненним здалось би поетам XIX століття завдання поетичного перекладу французьких класиків XVII століття з їх математично точною і сповненою абстрактних понять мовою, перифразами, метоніміями, антитезами, пишномовністю. Але всі ці труднощі Рильський поборов. Він уміє засобами рідної мови (як треба знати її в усьому її невичерпному лексичному і стилістичному багатстві!) відтворювати цих класиків, віддавати рідною мовою ущипливу іронію Вольтера ("Орлеанська діва"), прозору ясність пушкінського вірша, селянську говірку Некрасова, романтичний пафос Ростана ("Сірано де Бержерак"), різноманітну мальовничість Міцкевича. Якого б поета

Рильський не перекладав, він завжди дає високопоетичний твір, збагачуючи скарбницю української літератури.

Іноді відмінність граматичного строю не дозволяє точно віддати оригінал. Тоді поет майстерно змінює образ, не руйнуючи його, — як він сам висловився у статті "Слово перекладача" (1937). Наприклад, пушкінські рядки:

Как величавая луна,

Средь дев и жен блестит она...

Рильський перекладає:

Зорею ранньою вона

Блищить серед зірок одна,

бо українська мова не дозволяє порівнювати красуню з місяцем через незбіг граматичного роду.

Керуючись глибоким розумінням ідейного задуму, духу і стилю оригіналу, Рильський широко використовує прийом творчої компенсації образу, коли образи або характерні стилістичні звороти, випущені в одному місці перекладу, переносяться у найближчі строфи чи рядки. Чимало прикладів Цього можна знайти у видатних творчих досягненнях Рильського — перекладах "Євгенія Онєгіна" та "Мідного вершника" Пушкіна і одного з найбільших творів польської літератури, романа-епопеї Міцкевича "Пан Тадеуш".

Працювати над цим перекладом Рильський почав ще в двадцятих роках. Перше видання перекладу з'явилось у 1927 році і дістало високу оцінку у радянській і польській критиці. Проте поет не зупинився на цьому першому варіанті, ще понад два десятиліття працював над ним і в

1948 році випустив новий варіант, який без перебільшення можна визнати найкращим з усіх перекладів цього твору на інослов'янські мови.

Епічний спокій, пильність зору, що помічає найдрібніші деталі побуту, м'який гумор, багатство барв і звуків — усі ці риси поеми Міцкевича з надзвичайною майстерністю відтворено в перекладі Рильського.

Робота над перекладом "Пана Тадеуша" була для Рильського прекрасною школою поетичної майстерності, де йому доводилося бути і мовознавцем, і істориком літератури. У численних статтях і передмовах до цього і до інших перекладів з улюбленого польського поета Рильський підкреслював в його творчості глибокий патріотизм, волелюбні устремління, мрії про майбутнє братерство слов'ян, що споріднюють Міцкевича з Пушкіним і Шевченком. Цими статтями і перекладами М. Рильський вийшов у перший ряд знавців Міцкевича не тільки на Україні, а й у всьому Радянському Союзі. У різних власних творах, особливо в поемі "Марина", Рильський творчо продовжував благородні традиції не тільки Шевченка, а й великого польського поета.

Нелегко було знайти віршовий розмір, що якоюсь мірою наближався б до силабічної системи польського оригіналу. Рильський нарешті зупинився на "александрійському вірші" — шестистопному ямбі — як на ритмі, найбільш відповідному широті епічного задуму Міцкевича. У передачі "Епілога" перекладач зважив на зміну ритму і для цієї частини використав п'ятистопний ямб.

У прикінцевих рядках "Епілога" польський поет висловлював сподівання, що твір його стане народним здобутком:

Коли б до тої я дожив потіхи,

Щоб заблукали ці пісні під стріхи

І щоб селянки, тихою порою

Співаючи за пряжею тонкою...

...Щоб узяли до рук оце писання,

Таке ж немудре, як і їх співання.

Цій вимозі народності твору цілком відповідає переклад М. Рильського, написаний простою і легкою мовою, прозорими і мелодійними віршами, — один із шедеврів Рильського як поета-перекладача.

Нове видання перекладу поеми Міцкевича (відзначене в 1950 році Державною премією) вийшло у світ саме в той час, коли молода демократична Польща відзначала 150 років з дня народження свого великого поета. Своїм прекрасним перекладом поет Радянської України гідно вшанував його пам'ять і створив ще один видатний поетичний документ про міцну дружбу двох слов'янських народів.

Діяльність Рильського в галузі художнього перекладу (вона — ще багатша і різноманітніша, ніж показано тут) — не епізод в його поетичній творчості, а великий подвиг поета і громадянина. Щороку розширюється сфера об'єктів його поетичної діяльності: крім класиків світової літератури, він перекладає твори поетів-сучасників із братніх республік Союзу — М. Тихонова, М. Светлова, М. Ісаковського, Я. Купали, Я. Коласа, М. Танка, Г. Табідзе, С. Чіковані, А. Ісаакяна, М. Миколайтіса-Путінаса та багатьох інших. А водночас із цим він продовжує і свою оригінальну творчість.

Провідними мотивами книжок М. Рильського "Братерство", "Наша сила", "Ранок нашої Вітчизни", виданих у 1950 — 1953 роках, є почуття патріотичної гордості за свою країну, яка успішно будує комуністичне суспільство, роблячи справжнє чудо перетворення людей і природи. Але

найбільше чудо, говорить поет, радянський народ створив із самим собою:

Які ти викував серця,

Які зростив ти волі!

З якою гордістю лиця

Ідеш в народів колі!

Ти годен імені творця,

Твої дороги без кінця

Горять на видноколі!

("Слово письменника")

Чимало віршів М. Рильський присвячує ідеї перетворення природи, в якій особливо виразно втілюються зримі риси комунізму, здійснюються віковічні мрії людства про прекрасне майбутнє. Ось чому поет так багато уваги приділяє темі творчої праці, славлячи людей труда, науки і мистецтва:

Усе ловив би і ловив

З нестримною жагою

Ці подвиги войовників

На мирнім полі бою.

("Слово письменника")

Але найголовнішою темою нових творів поета, який чуйно прислухається до настроїв, дум і почуттів радянських людей, є тема боротьби за мир, що за післявоєнні роки охопила всіх трудящих людей світу. Цілком закономірно ця тема поєднується в поезії М. Рильського з мотивами братерства і дружби народів:

За мир у світі всьому —

Це значить: проти тих,

Хто в горі вселюдському

Прибутків жде нових.

За мир у світі всьому —

Це за братерство клич,

За те, щоб дню ясному

Навік збороти ніч.

("За мир")

В поезії "За мир" М. Рильський виявив себе майстром тієї мудрої простоти і точності словесного виразу, яка наближає вірш до поетичної формули і разом із тим ріднить його з піснею. Пісенна музикальність цього вірша зумовлюється і легким ритмом тристопного ямба, і чітким збігом ритмічної та синтаксично-семантичної будови (закінчену думку висловлено в одному чи двох рядках), і синтаксичним паралелізмом у будові всіх строф ("За мир...— це значить...").

Простота виразу думки в цій поезії виключає будь-яку пишномовність і ускладненість образної системи і лексики. Поет дуже обережно і економне використовує епітети ("руки працьовиті", "день ясний"), не вдається до складних метафор. Про цей вірш можна сказати словами самого поета, що він "правдою повитий", бо просто й мудро висловлює заповітні думи всього трудящого людства про мир.

У збірці "Братерство" вміщено досить різноманітні за темами і художніми засобами вірші: поезії широкого політичного звучання на сучасні теми ("За мир", "Слово письменника", "Пісня про братерство", "Комсомол", "Радянській Армії"), особиста лірика ("Нащадок", "Не бійся смутку", "Незгасна зоря"), поезії, присвячені образам великих митців — Шевченка, Пушкіна, Котляревського, Заньковецької, — переклади з Тихонова, Леонідзе, з лірики Гете і, нарешті, поема "Молодість".

Про те, як глибоко й художньо завершено вміє М. Рильський відтворити в поезії інтимне душевне життя, заповітні думи и чуття радянської людини, свідчать ліричні вірші збірки "Братерство".

Поезії "Незгасна зоря", "Нащадок" — це уславлення радості людини, яка вміє відчувати голоси юності, голоси майбутнього:

Радій же, серце!

До останку пий

Життя людського пінистий напій,

Палай з людьми жагою однією.

("Незгасна яоря")

Сповненими ніжності словами малює поет свого нащадка, майбутнього поета, що колись заступить його місце. Тепер — це

"хлопченя із чубчиком льняним" "підбира, ласкаве і сердите, перші пари непокірних рим...", з "невситимим серцем" прагнучи "все знати, обійняти"; та незабаром хлопчик піде в широкий світ, побачить, "як людська робота сходить ще невиданим зелом", — і з цього життєдайного джерела, з людської праці, народиться нова пісня ("Нащадок").

Таких філософських глибоких, ліричних і життєво конкретних віршів чимало в збірці "Братерство". Вони свідчать про невпинне творче зростання поета, про його чуйність до нового, комуністичного в житті нашої країни, про щире, палке бажання уславити своєю поезією тих, "що весь світ ведуть в нечувану поему" (епілог до поеми "Молодість").

Видатні художні досягнення має М. Рильський за півсторіччя своєї поетичної діяльності. Але в зібранні його творів із цілковитим правом два томи забирають статті про братерські зв'язки українського і російського народів, про російських письменників — Пушкіна, Лєрмонтова, Гоголя, про українських поетів — Шевченка, Франка, Лесю Українку, про поетів західного і південного слов'янства — Міцкевича, Яна Неруду, Христо Ботева, про російський і український театр, про радянських поетів, про світове значення української літератури. Багато з цих статей написано в зв'язку з ювілейними датами, так би мовити, "принагідне", багато з них становлять просто записи виступів на урочистих зборах. Від цих виступів ми, звичайно, не сподіваємося на якесь нове слово: найчастіше вони висловлюють почуття не тільки оратора, а й всієї аудиторії, що зібралася вшанувати пам'ять видатної людини або велику історичну подію. А втім, визначна риса здебільшого коротких виступів Рильського — це не тільки уміння красиво і в той же час дохідливо-просто висловити ці спільні почуття, а й чергувати в них таке висловлення з тонкими спостереженнями, думками, що можуть дати поштовх широким науковим дослідженням. Скільки таких видатних думок побіжно кинуто, наприклад, у статтях про Пушкіна, про Шевченка, про поезію Івана Франка, не кажучи про інші! Рильського — майстра поетичного слова — особливо цікавлять питання художньої майстерності. Хто тільки зараз не говорить про потребу вивчати

поетичну майстерність? Але, мабуть, для того, щоб сказати справді вагоме слово в цій справі, треба й самому бути хоч до певної міри майстром слова. А тому висловлювання на дану тему Рильського набирають особливого інтересу. Діло поета, кажуть нам, не так розповідати про поезію, як давати зразки словесного мистецтва. Але Рильський — не тільки поет, а й дослідник художнього слова, філолог у найвищому значенні цього поняття. Літературознавці і лінгвісти завжди з користю для себе читатимуть статті "Ясна зброя (Із думок про українську мову)", статті про теорію і практику художнього перекладу, про народну творчість. Обранням М. Т. Рильського на члена Академії наук УРСР, а в 1958 році і на академіка АН СРСР, мабуть, малося на увазі вшанувати не тільки видатного поета, а й глибокого знавця і мови, і того, що Франко звав "секретами поетичної творчості".

В темах, ідеях своєї поезії останніх років, як і передвоєнних, М. Рильський, природно, сходиться з іншими видатними радянськими поетами. А проте його вірші не можна сплутати з віршами П. Тичини, М. Бажана та інших відомих поетів-сучасників. Індивідуальність поетичного стилю, поетичного обличчя Максима Рильського залишається яскравою і зараз, коли він вступає в шостий десяток своєї творчості. В чому вона?

Чи не в тому, що в творчості Рильського гармонійно поєднується вірність найкращим традиціям минулого з новаторством у галузі тем, образів, мови, обумовленим повнотою почування нового життя — того життя, що почалося для людства, а насамперед для братніх народів нашого Союзу, після великого Жовтня? Так, і в цьому теж.

А крім цього, — наприклад, у своєрідній інтимності поетичних розмов Рильського з читачами. Живий образ поета ввесь час стоїть перед нами. Ми знаємо, на яких вулицях він жив у Києві, які почуття і думки викликає в нього той чи інший будинок цього міста, яке так само не можна відокремити тепер від Рильського, як не відокремити іншого міста — "Петра творенья" — від його співця, Пушкіна. Ми бачимо М. Рильського в родинному чи дружньому колі, любимо його рідну Романівку, спостерігаємо поета в поїзді, на пароплаві, на полюванні,

рибальстві, в школі, куди він привів свого маленького сина, за письмовим столом, де він кінчає велику працю, а душа жадає не відпочинку, а нової роботи, бо не слабне, а дедалі зростає робоча енергія людей нашої країни. Разом із Рильським ми ніби стояли перед стінами та баштами старого і вічно молодого Кремля, в "серці народів" — Москві, переживаючи теплі і ніжні слова поета, сказані про Москву, про великий братній народ російський. Слідом за поетом ми подорожували до Львова, до Закарпаття, в країни народної демократії — до Польщі, Чехословаччини, до болгарської столиці Софії, до далекої заокеанської Бразілії...

І, однак, всі ці конкретності, що так зближують поета з читачами, — не тільки "автобіографічний елемент" в творчості Рильського, а щось більше. За образом автора чи його "ліричного героя" вимальовується образ особи епохи соціалізму, особи, якою хотів би стати кожен із нас і яку хотіли б ми побачити в наших дітях, у нашій молодій зміні. Особисті риси — тільки конкретизація загальних рис радянської людини з її любов'ю до Вітчизни та її народу, пошаною до справжніх цінностей минулого, вірою в майбутнє, любов'ю до життя, що обновилось у нас аж до дрібниць побуту.

При великому вмінні передавати загальні ідеї Рильський — і в цьому його індивідуальна особливість — цінить "очарування милих дрібниць" і вміє відтворювати його. Це дано не кожному поетові. Це, мабуть, ознака душевної молодості. Прожиті роки звичайно розвивають в людині автоматизм сприймання життєвих явищ. Мало хто з літами не втрачає інтересу до того, що весь час повторюється й стає звичним. А тим часом із цих деталей складається велике "відчуття життя". Це відчування деталей і вміння робити їх золотом поезії було, наприклад, у Пушкіна, якого, разом із Гоголем, Бєлінський називав "поэтом жизни действительной".

Хто вміє так відчувати світ, тому вже не потрібні "бригантини", "коралові рифи" (дивись ранні поезії Рильського), бо цибуля, сіль, півхліба, три тарані ранком над водою, коли на блідій грані небес

тріпоче перший вогненний промінь сонця, стають прекрасними, такими ж прекрасними, як прозорі бабки, що весною вилізають на поверхню води, тільки-но вилупившись із лялечок, як весняний метелик, який пролетів, наче сухий листочок, щоб сумно сісти на недавно посаджену яблуньку, але потім злякався собачки Бульки, що у весняному собачому захопленні ладна гавкати на цілий світ. Ніяких прихованих думок нема в цих образах Рильського. Це не символи, а тим часом вони збагачують наше світосприймання, примушують повніше й ширше дивитися на дійсність.

Людина минулого, спостерігаючи швидку зміну хвилин, хотіла, як Фауст Гете, зупинити ту з них, яка їй здавалася особливо прекрасною. Як же мало змінитися життя для того, щоб людина могла "зупинити" кожну мить і побачити її прекрасною! "О, кожна відпечаталась хвилина в душі, так щиро відданій теплу",— говорить Рильський в одній із своїх поезій ("Останній день"), і хіба це не ознака його незламної молодості, хіба не ознака психології радянських людей, новонароджених у новонародженому світі?

Незламна молодість — це суттєва риса поезії Рильського, молодість — це головна риса світосприймання радянських людей, що виявляється в їх оптимістичному світогляді, невсипущій творчій енергії, світлій вірі в майбутнє торжество правди, в перемогу комунізму. Про самого себе Рильський в 1943 році писав:

Скоро край і п'ятому десятку,

І юнацький пал не до лиця...

Але так хотілось би — спочатку

І — признаться щиро — без кінця!

На одній із київських околиць, недалеко від оспіваного Рильським Голосіївського лісу, стоїть загородній будинок-дача поета, оточена невеличким садом, де влітку завжди цвітуть квіти, а біля огорожі розлога верба, наче шатро, вабить у свій затінок. Тут проводить своє творче дозвілля М. Т. Рильський у ті години, коли не мусить їхати до інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії АН УРСР (директором якого він працює багато років), виступати на зборах письменників і громадських організацій Києва, виїжджати до Москви як депутат Верховної Ради СРСР або робити поїздки за кордон — до Польщі, Чехословаччини, Австрії, Франції, і далі через океан — до Бразілії, а в місяці відпочинку відвідувати радянські республіки від Білорусії до Кавказу. Багато земель побачив Рильський за п'ять десятиріч своєї поетичної, наукової і громадської діяльності. Багатьох друзів і однодумців знайшов він по далеких країнах, переконуючись, що дружба трудящих усіх країн — явище природне і що наближається година, коли "народы, распри позабыв, в великую семью соединятся".

Дивує незвичайна сприйнятливість поета до життьових вражень і неослабна сила його творчої енергії. Ось його кабінет із письмовим столом, заваленим паперами і книжками. Хочеться думати, що за цим столом створювались його останні з виданих поки що поетичних книг: "Троянди й виноград" — книга про природу, про простих людей, про героїв труда і культури — одна з найумиротворенніших і в той же час найсвітліших і найрадісніших книг про нашу сучасність; а далі книги — "Далекі небосхили", "Голосіївська осінь"... До речі, дві з цих останніх збірок — "Троянди й виноград" і "Далекі небосхили" — відзначено однією з найвищих нагород нашого часу — Ленінською премією.

На стінах — полиці з улюбленими книжками, а серед них на видноті стоять словники, з яких безперервно здобуваються самоцвіти і золото народної мови. У книзі "Троянди й виноград" є вірш-заповіт досвідченого майстра молодим майстрам художнього слова: "Як паросць виноградної лози, плекайте мову. Пильно й ненастанно політь бур’ян. Чистіша від сльози вона хай буде". Не можна втриматися, щоб не процитувати цей вірш далі:

Прислухайтесь, як океан співає —

Народ говорить.

І любов, і гнів

У тому гомоні морській.

Немає мудріших, ніж народ, учителів.

У нього кожне слово — це перлина,

Це праця, це натхнення, це людина.

Не бійтесь заглядати у словник:

Й е пишний яр, а не сумне провалля;

Збирайте, як розумний садівник,

Достиглий овоч у Грінченка й Даля.

Не майте гніву до моїх порад

І не лінуйтесь доглядать свій сад.

Як добре виявились у цих рядках характерні риси Рильського — поета і людини! Після серйозного і глибокого образного визначення народної мови — напівжартівливі рядки про словники, батьківська "порада" зазирати в них і кінцівка, взята з Вольтерового "Кандіда": "il faut cultiver notre jardin ("треба доглядати наш сад"). Прозорлива думка —і добродушний жарт. Так і бачиш перед собою живе обличчя М.Т. Рильського — з сивим волоссям, із раптовим спалахом молодих,

незважаючи на літа, очей — обличчя "розумного садівника" у вічно зеленому квітучому саду української радянської поезії.